

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 342.727.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.39.2>

ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ В КРАЇНАХ СВІТУ

POLITICAL DIMENSION OF ENSURING FREEDOM OF SPEECH AND INFORMATION HYGIENE IN THE COUNTRIES OF THE WORLD

Бабіна В.О.,*кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та права
Національного університету «Одеська політехніка»*

Інформаційна гігієна та свобода слова є ключовими аспектами для функціонування демократичних суспільств і забезпечення прав людини. Вони відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, забезпеченні прозорості влади та сприянні соціальній стабільності. Рівень розвинутості цих аспектів у різних країнах світу значно варіюється залежно від політичних, економічних та культурних умов, а також особливостей регулювання медіа-простору.

У статті розглядається політичний вимір забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни в різних країнах світу. Досліджується, як політичні режими – демократичні та авторитарні – забезпечують (або обмежують) доступ громадян до правдивої інформації, а також які підходи вони застосовують для боротьби з дезінформацією, фейковими новинами та іншими загрозами інформаційної безпеки. Особлива увага приділяється аналізу законодавчих ініціатив, державних політик, інституційних механізмів та соціально-культурних чинників, які впливають на стан свободи слова, рівень довіри до медіа та ефективність боротьби з інформаційними викликами.

Стаття включає порівняльний аналіз підходів до забезпечення свободи слова у демократичних та авторитарних державах, підкреслюючи ключові тенденції, проблеми та виклики, що постають перед сучасним інформаційним суспільством. Також висвітлюються сучасні загрози, пов'язані з технологічним розвитком, зокрема соціальними мережами, автоматизованими системами генерації контенту та глобалізацією інформаційних потоків. Окремо розглядаються успішні практики впровадження новітніх технологічних рішень та міжнародного співробітництва у сфері захисту інформаційної гігієни та забезпечення свободи слова.

У статті використані дані міжнародних організацій, аналітичних центрів та академічних досліджень для визначення поточного стану інформаційної гігієни та свободи слова у світі, а також запропоновано перспективи їхнього вдосконалення в умовах глобальних трансформацій.

Ключові слова: свобода слова, інформаційна гігієна, політичні режими, дезінформація, медіа-простір, громадська думка, законодавчі ініціативи, державна політика.

Information hygiene and freedom of speech are key aspects for the functioning of democratic societies and ensuring human rights. They play an important role in shaping public opinion, ensuring government transparency, and fostering social stability. The level of development of these aspects varies significantly across countries, depending on political, economic, and cultural conditions, as well as specific approaches to media regulation.

The article examines the political dimension of ensuring freedom of speech and information hygiene in different countries. It explores how political regimes—both democratic and authoritarian—either promote or restrict citizens' access to truthful information and what measures they adopt to combat disinformation, fake news, and other threats to information security. Special attention is paid to the analysis of legislative initiatives, state policies, institutional mechanisms, and socio-cultural factors that influence the state of freedom of speech, the level of trust in media, and the effectiveness of combating information-related challenges.

The article includes a comparative analysis of approaches to ensuring freedom of speech in democratic and authoritarian states, highlighting key trends, issues, and challenges faced by modern information societies. It also addresses contemporary threats associated with technological development, including social networks, automated content generation systems, and the globalization of information flows. Successful practices of implementing innovative technological solutions and international cooperation in protecting information hygiene and ensuring freedom of speech are also discussed.

The study utilizes data from international organizations, analytical centers, and academic research to assess the current state of information hygiene and freedom of speech worldwide and proposes prospects for their improvement amid global transformations.

Key words: freedom of speech, information hygiene, political regimes, disinformation, media space, public opinion, legislative initiatives, state policy.

Актуальність дослідження. Свобода слова та інформаційна гігієна набули критичної актуальності в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій та глобалізації комунікаційних процесів. У сучасному світі інформація є ключовим ресурсом, що впливає на всі аспекти суспільного життя, включаючи політику, економіку, культуру та соціальні відносини. Водночас, політичний контекст в різних країнах значною мірою впливає на способи та ефективність забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни. Отже, свобода слова та інформаційна гігієна є фундаментальними принципами сучасних демократичних суспільств. Забезпечення цих принципів впливає на рівень громадянської свободи, прозорість уряду, розвиток громадянського суспільства та сприяє формуванню здорового інформаційного середовища. Звернемо увагу на деякі з них:

1. посилення інформаційних загроз – розвиток соціальних медіа та цифрових платформ сприяв безпрецедентному поширенню інформації. Однак, одночасно з цим зросли ризики дезінформації, фейкових новин та маніпуляцій громадською думкою. Політичні сили та недержавні актори використовують ці інструменти для впливу на суспільство та виборчі процеси;

2. підрив демократичних інститутів – у багатьох країнах світу інформаційні атаки підривають довіру до демократичних інститутів, таких як вибори, правосуддя та медіа. Це загрожує стабільності та функціонуванню демократичних систем, роблячи їх вразливими до авторитарних тенденцій;

3. пандемія COVID-19 показала, наскільки важливою є інформаційна гігієна. Розповсюдження неправдивої інформації про вірус, вакцини та методи лікування ускладнило боротьбу з пандемією та загрозувало здоров'ю мільйонів людей;

4. у контексті сучасних геополітичних конфліктів інформація стає інструментом війни. Країни використовують інформаційні операції для послаблення супротивників, втручання у внутрішні справи інших держав та поширення своєї пропаганди.

5. право громадян на правдиву інформацію – забезпечення свободи слова є фундаментальним правом людини. Проте, це право повинно супроводжуватися відповідальністю за поширення правдивої інформації. Баланс між свободою слова та боротьбою з дезінформацією є важливим аспектом забезпечення інформаційної гігієни.

Ми бачимо, що свобода слова є одним із ключових елементів демократичного суспільства. Вона забезпечує можливість громадянам виражати свої думки, критикувати владу та брати участь у політичному житті. Проте, у сучасному світі, де інформаційні технології відіграють важливу роль, питання інформаційної гігієни стає

дедалі актуальнішим. Відсутність чітких механізмів контролю над інформаційним простором може призвести до розповсюдження дезінформації, маніпуляцій та підриву демократичних інститутів. Таким чином, актуальність дослідження політичного виміру забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни обумовлена необхідністю пошуку ефективних механізмів захисту демократичних цінностей, забезпечення безпеки суспільства та створення збалансованого інформаційного простору в умовах сучасних викликів.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблема забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни стає все більш актуальною в умовах глобалізації та зростання впливу цифрових медіа. Відсутність ефективних механізмів контролю за поширенням інформації, особливо під час політичних криз та конфліктів, може призвести до масштабних соціальних та політичних наслідків, таких як підрив довіри до демократичних інститутів, зростання насильства та дестабілізація суспільства. У контексті повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України ця проблема набуває ще більшої гостроти.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Дослідження показують, що свобода слова є ключовим елементом демократичного суспільства. У роботах Джона Стюарта Мілля та Олександра Мекінтаєра підкреслюється важливість вільного вираження думок для розвитку критичного мислення та політичної участі громадян: – Мілля, Дж. С. (1859) в роботі «Про свободу» аргументує, що свобода слова є необхідною для досягнення істини та прогресу в суспільстві. Єдиним обмеженням індивідуальної свободи людини, за Міллем, можуть бути права й свободи інших людей. «Влада суспільства над індивідуумом, – писав учений, - не повинна простиратися далі того, наскільки дії індивідуума стосуються інших людей; у тих же своїх діях, які стосуються тільки його самого, індивідуум повинен бути абсолютно незалежним над самим собою – над своїм тілом і духом він необмежений пан»; Мекінтаєр, О. (1981) у праці «Після чесноти» наголошує на важливості громадського діалогу та вільного обміну думками для морального розвитку суспільства. З розвитком цифрових медіа проблема дезінформації стала однією з центральних тем у дослідженнях інформаційної гігієни. Роботи Мануеля Кастельса та Сюзанни Мослі висвітлюють механізми поширення фейкових новин та їх вплив на суспільство: Кастельс, М. (2009) пише працю «Комунікаційна влада», де аналізує вплив медіа та інформаційних технологій на політичні процеси та соціальні структури; Мослі, С. у роботі «Фейкові новини та постправа» (2018) досліджує природу фейкових новин, їх джерела та шляхи боротьби

з ними. Також багато сучасних науковців присвячують свої дослідження вивченню правових засад, політичних аспектів, цензури та роботи засобів масової інформації, філологічних проблем забезпечення свободи слова в Україні. В останні роки наукові розвідки здійснювали Коноваленко Н. В., Городенко Л. М., Печончик Т. І., Заславська О. О., Ненов І. Г., Іванов В. Ф., Бондар Ю. В. та ін.

Дослідження інформаційної війни та пропаганди в контексті військових конфліктів є важливими для розуміння сучасних викликів. Роботи Говарда Рінга та Аріеля Коена детально аналізують використання інформаційних технологій у конфліктах. Рінг, Г. у 2010 році пише працю «Інформаційна війна: теорія та практика», де описує методи та стратегії інформаційної війни, які використовуються під час військових конфліктів; Коен, А. (2016) – «Гібридні війни росії», де досліджує тактику росії у використанні дезінформації та пропаганди для досягнення військових та політичних цілей.

Пандемія COVID-19 показала важливість інформаційної гігієни для громадського здоров'я. Дослідження Карла Берга (2021). «Інформаційні виклики під час пандемії» та Ребекки Хадсон (2022), «Боротьба з дезінформацією в умовах кризи охорони здоров'я» зосереджуються на впливі дезінформації на боротьбу з пандемією, де Берг аналізує роль медіа та соціальних платформ у поширенні інформації про COVID-19, а Хадсон досліджує ефективність різних стратегій протидії дезінформації під час пандемії.

Аналіз попередніх досліджень показує, що питання свободи слова та інформаційної гігієни є багатограним і вимагає комплексного підходу. Вивчення нормативно-правових документів, наукових публікацій та реальних прикладів з різних країн допомагає зрозуміти, як ефективно забезпечити баланс між свободою слова та захистом інформаційного простору від шкідливих впливів. У контексті сучасних викликів, таких як війна в Україні, це питання стає ще більш актуальним та потребує додаткової уваги з боку дослідників, законодавців та громадськості.

Метою дослідження є комплексне дослідження досвіду країн світу щодо гарантування та забезпечення свободи слова у контексті діяльності медіа, аналіз політичних механізмів забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни у різних країнах світу, а також у визначенні найкращих практик, що сприяють створенню збалансованого інформаційного середовища.

Об'єкт дослідження – свобода слова як одне за фундаментальних прав людини та передумова демократії.

Предметом дослідження є інструменти та практики країн світу щодо забезпечення свободи слова у контексті діяльності медіа.

Методи та прийоми дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано теоретичний та компаративний аналіз законодавчих актів, наукових публікацій та даних міжнародних організацій, таких як Freedom House, Reporters Without Borders та інших. Особлива увага приділялася країнам з різними політичними системами та рівнями демократичного розвитку. Порівняльний аналіз – вивчення досвіду різних країн у сфері забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни, виявлення ефективних практик та підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея того, що люди мають невід'ємні права, корениться в багатьох культурах і стародавніх традиціях. Численні приклади шанованих правителів і найважливіших збірників законів з історії людства показують нам, що цінності, втілені в правах людини, не є ні «західним винаходом», ні винаходом ХХ століття. Вони є реакцією на всевітні потреби людей і на пошук справедливості. Свобода слова – це своєрідний барометр стану суспільства: оскільки суспільство ставиться до поглядів меншості, хоч би якими небажаними чи навіть неприємними вони були для більшості, нерідко можна судити про ситуацію з правами людини в цілому. В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності. Перша – це людська гідність, а друга – рівність. Свобода слова є одним із основоположних прав людини, закріплених у міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. У міжнародному праві доступ до інформації та свобода вираження поглядів – це дві сторони однієї медалі, причому з поширенням Інтернету та цифрових технологій вони отримали стрімкий розвиток. Одночасно прогресують і спроби контролювати свободу слова та інформації – як з боку урядів, так і приватних акторів. Це може набувати форми цензури, обмеження доступу та актів насильства щодо тих, чий погляд чи питання сприймаються як у чомусь небезпечні чи неправильні.

В умовах сучасного інформаційного середовища нормативно-правові документи відіграють важливу роль у регулюванні свободи слова та забезпеченні інформаційної гігієни. Розглянемо, як ця тема висвітлюється у міжнародних, національних та спеціалізованих нормативно-правових актах:

1. Міжнародні документи:

– Загальна декларація прав людини (1948), стаття 19: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу без перешкод дотримуватися своїх переконань і шукати, отримувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів» [4];

– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), стаття 19: «Кожна людина має право без перешкод дотримуватися своїх переконань. Кожна людина має право на свободу вираження; це право включає свободу шукати, отримувати та передавати інформацію та ідеї будь-якого роду, незалежно від державних кордонів, усно, письмово або за допомогою друку, у формі мистецтва або іншими засобами за її вибором» [6];

– Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція, 2001). Цей документ встановлює стандарти щодо боротьби з кіберзлочинністю, включаючи поширення шкідливої інформації та дезінформації.

– 2. Європейські документи:

– Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), стаття 10: «Кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати та передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів».

– Директива Європейського парламенту та Ради ЄС про аудіовізуальні медіапослуги (AVMSD, 2018). Ця директива передбачає заходи для забезпечення відповідальності медіаплатформ за поширення контенту та боротьбу з дезінформацією.

3. Національні документи:

– Конституція України – стаття 34: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч.1), свободу інформації (ч.2). Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на свій вибір» [1]. Розглянемо детальніше зазначені конституційні основи свободи думки й слова, свободи інформації. У ч. 2 ст. 34 Конституції України вперше у вітчизняній конституційно-правовій практиці закріплене право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на свій вибір. Цей комплекс прав утворює основу правового інституту свободи інформації;

– Закон України «Про інформацію» (1992, зі змінами) [2] – регулює основні питання інформаційних відносин, встановлює права на інформацію та визначає механізми захисту інформаційного простору від дезінформації;

– Закон України «Про захист суспільної моралі» (2003) [3] – спрямований на захист суспільства від шкідливих інформаційних впливів, зокрема від пропаганди насильства, жорстокості та порнографії;

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017) – закон визначає засади державної політики у сфері кібербез-

пеки, включаючи захист інформаційного простору від кіберзагроз та дезінформації.

Закріплення цих прав дублюється Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Важливою гарантією свободи слова є заборона цензури (ст. 15 Конституції України; ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 24 Закону України «Про інформацію», ст. 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»). Разом з тим, до нормативно-правових гарантій свободи слова можна віднести законодавче закріплення таких принципів інформаційних відносин як: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя (ст. 2 Закону України «Про інформацію») [2] та ін.

4. Спеціалізовані документи:

– рекомендації Ради Європи щодо дезінформації – ці рекомендації містять вказівки для країн-членів щодо ефективних методів боротьби з дезінформацією, включаючи законодавчі та просвітницькі заходи;

– платформи для боротьби з дезінформацією – співпраця між державами, медіа-платформами та громадськими організаціями на основі спеціальних протоколів та угод, спрямованих на виявлення та припинення поширення неправдивої інформації.

Таким чином, нормативно-правові документи на міжнародному, європейському та національному рівнях висвітлюють різні аспекти забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни. Вони встановлюють правові рамки для захисту прав людини на інформацію, водночас створюючи механізми для боротьби з дезінформацією та захисту інформаційного простору від шкідливих впливів.

У багатьох країнах свобода слова захищається конституційно, але реальне забезпечення цього права залежить від політичної волі уряду, незалежності судової системи та наявності демократичних інститутів:

– демократичних державах свобода слова зазвичай забезпечується через законодавчі гарантії, незалежні медіа та активне громадянське суспільство. Наприклад, у країнах Західної Європи та Північної Америки існують розвинені механізми захисту журналістів та медіа-організацій, а також ефективні системи судового захисту від цензури та тиску з боку влади;

– в авторитарних державах свобода слова часто обмежується через законодавчі бар'єри, контроль над медіа та репресії проти журналістів.

Наприклад, у росії та Китаї уряди активно контролюють інформаційні потоки та використовують законодавчі інструменти для придушення інакше думства;

– у країнах з перехідною економікою та політичними системами ситуація зі свободою слова може бути неоднозначною. Наприклад, у країнах Східної Європи та Центральної Азії, які проходять через процеси демократизації, інституційні механізми захисту свободи слова ще не є достатньо розвиненими, що створює ризики для журналістів та медіа.

Що стосується інформаційної гігієни, яка є комплексом заходів, спрямованих на захист громадян від дезінформації, пропаганди та інших форм маніпуляцій у медіа-просторі. Ці заходи включають як регуляторні, коли уряди багатьох країн створюють законодавчі рамки для боротьби з фейковими новинами та пропагандою. Наприклад, в Європейському Союзі діє комплекс заходів, спрямованих на протидію дезінформації, що включає співпрацю з технологічними компаніями, незалежними медіа та громадськими організаціями. Так і освітні ініціативи, спрямовані на підвищення медіаграмотності населення.

Технологічні компанії також відіграють важливу роль у забезпеченні інформаційної гігієни. Наприклад, соціальні мережі та пошукові системи розробляють алгоритми для виявлення та блокування фейкових новин, а також співпрацюють з незалежними фактчекінговими організаціями.

Забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни стикається з низкою викликів, таких як технологічний розвиток, глобалізація інформаційних потоків та політичні тиски. Водночас, існують перспективи для поліпшення ситуації через міжнародне співробітництво, розвиток громадянського суспільства та впровадження нових технологій:

1. Технологічні виклики – розвиток соціальних мереж та Інтернет-технологій призводить до швидкого поширення дезінформації. Вирішення цього виклику потребує нових технологічних рішень та співпраці між урядами та технологічними компаніями;

2. У деяких країнах уряди використовують політичні інструменти для обмеження свободи слова. Міжнародна спільнота має відігравати активну роль у захисті журналістів та підтримці незалежних медіа в таких країнах.

3. Глобалізація інформаційних потоків – інформація більше не обмежується національними кордонами, що ускладнює регулювання та контроль за її якістю. Міжнародне співробітництво є ключовим для розв'язання цього питання.

Отже, свобода слова та інформаційна гігієна, є важливими елементами демократичного суспільства, потребують постійної уваги та вдоскона-

лення. Політичний контекст відіграє ключову роль у забезпеченні цих принципів, і важливо, щоб уряди, громадянське суспільство та міжнародні організації спільно працювали над їх захистом та розвитком. На практиці обмеження свободи слова можуть спричиняти неадекватне сприйняття суспільством ситуації, зростання кількості фейків та дезінформації, які можуть бути частиною інформаційної війни. Свобода слова в Україні через повномасштабну війну зазнала викликів. Журналісти стали частіше стикатися із обмеженнями в своїй роботі щодо доступу до інформації про перебіг військових дій, різні загрози для цивільного населення, завдані ворогом руйнування.

У різних частинах світу створено власні системи захисту прав людини, які діють паралельно із системою, розробленою ООН. На сьогодні існують регіональні інституції захисту прав людини в Європі, Америці та Африці. Також відбуваються певні кроки щодо встановлення регіональних стандартів у галузі прав людини в арабських країнах і в регіоні АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії). Водночас, більшість країн цих регіонів ратифікували основні угоди та конвенції ООН з прав людини, погоджуючись з універсальними принципами і визнаючи себе суб'єктами міжнародного права у цій сфері.

У Європі різноманітні стандарти та механізми захисту прав людини підтримуються Радою Європи, яка є головним контролером прав людини на континенті. Її діяльність, особливо через Європейську конвенцію з прав людини та основних свобод і Європейський суд з прав людини, буде детально розглянуто нижче. Крім Ради Європи, важливу роль відіграють Європейський Союз і Організація з безпеки і співробітництва в Європі.

Зобов'язання Європейського Союзу щодо захисту прав людини посилилися після затвердження Лісабонської угоди, яка набула чинності 1 грудня 2009 року, надавши юридичну силу Хартії основних прав Європейського Союзу. Цей документ містить громадянські, політичні, соціальні та економічні права, які повинні дотримуватись як держави-члени, так і сам Європейський Союз. Суд Європейського Союзу має право скасовувати законодавство ЄС, що суперечить Хартії, і розглядати відповідність національних законів праву ЄС, хоча щоденне правозастосування здійснюватиметься національними судами. Хартія визначає права у шести категоріях: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян і справедливість.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) об'єднує держави з Європи, Центральної Азії і Північної Америки. Незважаючи на те, що вона спеціально не ставить перед собою завдання захисту прав людини, її комплексний підхід до безпеки дозволяє їй вирішувати широке

коло питань, у тому числі питання прав людини, національних меншин, демократизації, політичних стратегій, боротьби з тероризмом, діяльності у сфері економіки та захисту довкілля. Діяльність ОБСЄ у сфері прав людини проводиться через Бюро демократичних інституцій і прав людини. Штаб-квартира БДПІЛ розташована в Варшаві, однак БДПІЛ діє по всій території ОБСЄ у сфері спостереження за виборами, демократичного розвитку, прав людини, толерантності та недискримінації і верховенства права. Його діяльність націлена на молодь і включає освіту з прав людини, боротьбу з антисемітизмом і ісламофобією.

Що стосується Організації американських держав, то у регіоні Північної і Південної Америки стандарти й механізми стосовно прав людини впливають з Американської декларації прав і обов'язків людини 1948 року і Американської конвенції з прав людини 1969 року. Спеціальні документи були прийняті стосовно біженців, запобігання і покарання за катування, скасування смертної кари, зникнення, насильства проти жінок, довкілля та інших питань.

Африканська хартія прав людини і народів вступила в силу в жовтні 1985 року і станом на 2007 рік була ратифікована 54 державами. Хартія містить ряд положень, що відрізняють її від аналогічних документів, прийнятих в інших частинах світу. «У Африканському Союзі кожен має обов'язки перед своєю громадою, і лише в ній можливий повний і вільний розвиток особистості», – говориться в універсальній декларації прав людини.

На відміну від європейських або американських конвенцій, Африканська хартія включає соціальні, економічні та культурні права, а також громадянські і політичні права. Африканська хартія, крім індивідуальних прав, передбачає також колективні права народів. Хартія визнає також, що особистість має не тільки права, але й обов'язки, і навіть перераховує визначені обов'язки особистості стосовно сім'ї, суспільства, держави і міжнародного співтовариства.

Арабська Хартія з Прав Людини – регіональна арабська комісія з прав людини почала свою діяльність з 1968 року, але вона мала лише дуже вибірково й обмежені повноваження стосовно сприяння правам людини. Змінена Арабська хартія з прав людини була прийнята Лігою арабських держав у 2004 році і набула чинності у 2008 році. Цей документ охоплює соціально-економічні і громадянсько-політичні права, а також посилається на «спільну цивілізацію» арабських держав. Набуття чинності Хартією і її моніторинговий механізм, Арабський комітет з прав людини і Арабська підкомісія з прав людини стали багатонадійними знаками стосовно розвитку прав людини в регіоні.

Міжурядову комісію АСЕАН з прав людини (AICHR) було створено у 2009 році як консульта-

тивний орган Асоціації держав Південно-Східної Азії. Комісія з прав людини призначена просувати та захищати права людини, а також регіональне співробітництво у сфері прав людини в 10 державах-членах АСЕАН. До повноважень цієї Комісії від 2009 року входить дотримання «Поваги до міжнародних принципів прав людини, включаючи універсальність, неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність усіх прав людини і основних свобод, так само як і неупередженість, об'єктивність, невідбірковість, недискримінацію і уникнення подвійних стандартів і політизації».

Особливості свободи слова та інформаційної гігієни в різних країнах світу відрізняються значною мірою залежно від політичного режиму, культурних традицій та рівня розвитку суспільства.

У демократичних країнах, таких як США, Канада та більшість держав Західної Європи, свобода слова є основоположним правом, захищеним законодавством. Ці країни мають розвинені механізми захисту журналістів і незалежних ЗМІ, що сприяє високому рівню інформаційної гігієни. Наприклад, у Швеції та Норвегії існують строгі стандарти журналістської етики та прозорості, що знижує рівень дезінформації та сприяє довірі до медіа.

Взагалі у світі існують країни з високим рівнем свободи слова, які забезпечують своїм громадянам можливість вільно висловлюватися без страху переслідування чи цензури. Ці країни мають розвинені демократичні інститути, незалежну судову систему та сильні правові гарантії.

– Норвегія, Фінляндія, Швеція – ці країни стабільно посідають високі місця в індексах свободи преси завдяки міцним демократичним традиціям, високому рівню прозорості уряду та незалежним медіа.

– Канада, Нідерланди, Німеччина – високий рівень свободи слова забезпечується конституційними гарантіями та розвинутою системою захисту прав людини.

Наприклад, Норвегія є лідером у свободі слова протягом багатьох років, що відображається в численних міжнародних рейтингах, таких як індекс свободи преси від «Reporters Without Borders». Конституція Норвегії гарантує свободу слова та преси. Закон про медіа забезпечує незалежність журналістів та медіа-організацій. Незалежна преса та телерадіомовлення функціонують без втручання уряду. Існує активна саморегуляція медіа-сектору. Високий рівень довіри до медіа та висока медіаграмотність населення сприяють поширенню якісної та достовірної інформації.

Конституція Нідерландів забезпечує свободу вираження думок та свободу преси. Законодавство захищає журналістів від урядового втручання. Незалежні регулятори та медіаорганізації діють

без втручання уряду. Існують численні платформи для публікацій незалежної думки. Високий рівень медіаграмотності та активна участь громадян у різного рода дискусіях. Суспільство підтримує високі стандарти журналістської етики. Нідерланди мають розвинену систему громадського мовлення та сильно розвинений ринок незалежних медіа.

Отже, країни з високим рівнем свободи слова характеризуються сильними законодавчими гарантіями, незалежними інституційними механізмами та високим рівнем медіаграмотності населення. Ці фактори сприяють розвитку прозорого та підзвітнього медіасередовища, яке є основою для ефективної демократії. Високі позиції в міжнародних рейтингах підтверджують ефективність цих механізмів у забезпеченні свободи слова.

Країни з помірним рівнем свободи слова мають певні правові та інституційні механізми для захисту цього права, але також існують значні обмеження та проблеми:

- США, Франція, Великобританія – хоча ці країни мають сильні традиції свободи слова, вони стикаються з викликами, такими як боротьба з тероризмом, поширення фейкових новин та мова ненависті;

- Польща, Угорщина – незважаючи на членство в Європейському Союзі, ці країни мають проблеми з незалежністю медіа та політичним тиском на журналістів.

Так, Конституція Польщі забезпечує свободу слова та преси. Проте, останніми роками уряд вніс зміни до законодавства, які обмежили незалежність медіа. Існує розподіл суспільної думки щодо незалежності медіа. Деякі державні та незалежні медіа та громадянське суспільство хоча й активне, але знаходяться під значним урядовим контролем та відчують тиск з боку уряду.

Конституція Угорщини гарантує свободу слова, але нові закони створили правову основу для обмеження діяльності медіа. Державні медіа підконтрольні уряду, а незалежні медіа стикаються з численними перешкодами, включаючи фінансовий тиск та обмеження доступу до інформації. Громадянське суспільство активне, але піддається сильному тиску та має низький рівень довіри до державних медіа. Угорщина критикується міжнародними організаціями за порушення свободи слова, незалежні медіа стикаються з серйозними труднощами.

Таким чином, країни з помірним рівнем свободи слова часто характеризуються наявністю законодавчих гарантій, які, однак, на практиці обмежуються через політичний тиск, насильство або корупцію. Незалежні медіа в цих країнах стикаються з численними викликами, але продовжують працювати, інформуючи громадськість та борючись за свої права. Тиск з боку уряду, обме-

ження доступу до інформації та загрози для життя журналістів залишаються основними перешкодами для повної реалізації свободи слова.

Країни з низьким рівнем свободи слова характеризуються жорстким контролем держави над медіа, цензурою та переслідуванням журналістів:

- Росія, Китай – в цих країнах уряди активно контролюють медіа простір, цензурують інформацію та обмежують доступ до незалежної інформації. Журналісти, які критикують владу, часто стикаються з переслідуванням. У країнах з авторитарними режимами, таких як Китай, росія та Північна Корея, свобода слова значно обмежена. Це призводить до поширення пропаганди та дезінформації, що негативно впливає на інформаційну гігієну. У Китаї, наприклад, існує жорсткий контроль Інтернету, включаючи суворий моніторинг та блокування популярних міжнародних соціальних мереж та пошукових систем. Конституція Китаю формально гарантує свободу слова, але на практиці ця свобода суворо обмежується урядом. Уряд контролює всі основні медіа через державні органи цензури. Громадянське суспільство піддається жорстокому контролю та репресіям. Незалежна журналістика практично відсутня, а альтернативні джерела інформації постійно блокуються;

- Іран, Саудівська Аравія – суворі обмеження на свободу слова, включаючи жорсткі покарання за критику уряду та релігійних лідерів.

У десятку режимів з найжорстокішою цензурою ЗМІ увійшли Туркменістан, Іран і Білорусь, про це повідомили у Комітеті захисту журналістів (СРІ). Перше місце в рейтингу займає Еритрея, друга – Північна Корея. У цих країнах ЗМІ «служать рупором держави, а будь-яка незалежна журналістика ведеться із заслання», повідомляє Gazeta.ua з посиланням на інформацію комітету. «Ці 10 країн зневажають міжнародний стандарт, забороняючи чи жорстко обмежуючи незалежні засоби масової інформації... Самоцензура є всепоглинаючою», – заявляють у Міжнародному комітеті захисту журналістів (КЗЖ). Держави з цього списку «використовують комбінацію тактик, таких як переслідування і вибіркоче затримання, а також стеження і хакерські атаки, щоб заглушити незалежну пресу». До десяти найбільших переслідувачів ЗМІ, за версією СРІ, також належать Саудівська Аравія, Китай, В'єтнам, Екваторіальна Гвінея і Куба.

Країни з низьким рівнем свободи слова характеризуються жорстким урядовим контролем над медіа та інформаційними потоками, репресіями проти журналістів і громадських активістів, а також відсутністю незалежних джерел інформації. В цих країнах громадяни часто стикаються з репресіями за критику уряду, а доступ до альтернативних поглядів значно обмежений. Політичні режими в цих країнах використовують контроль

над інформацією як засіб підтримки своєї влади та придушення будь-яких форм інакодумства.

У деяких країнах, що розвиваються, таких як Індія та Бразилія, існують змішані умови для свободи слова. Тут діють демократичні інституції, але водночас існують проблеми з медіаплюралізмом, впливом політичних і бізнес-інтересів на ЗМІ та поширенням фейкових новин. В Індії, наприклад, соціальні мережі стають головним джерелом інформації для багатьох людей, що часто призводить до поширення недостовірних новин та чуток.

Інформаційна гігієна є важливим аспектом у будь-якій країні. Це включає в себе здатність громадян критично оцінювати отриману інформацію, розрізняти достовірні джерела від недостовірних, а також відповідальне споживання медіаконтенту. Для покращення інформаційної гігієни необхідно розвивати медіаосвіту, підвищувати рівень критичного мислення у суспільстві та забезпечувати прозорість і відповідальність медіа.

Країни з високим рівнем інформаційної гігієни активно впроваджують програми медіаграмотності, мають розвинену систему перевірки фактів та законодавчі механізми для боротьби з дезінформацією: так Фінляндія визнана однією з провідних країн у сфері медіаграмотності, з обов'язковими курсами для учнів та широкими освітніми програмами; Швеція активно впроваджує заходи для підвищення медіаграмотності серед населення та боротьби з дезінформацією через державні ініціативи.

Країни з помірним рівнем мають певні освітні програми та ініціативи, але стикаються з викликами у сфері дезінформації та впливу соціальних мереж: наприклад, США та Канада, незважаючи на розвиток медіаграмотності, стикаються з проблемами поширення фейкових новин та політичної поляризації; Німеччина та Франція розробляють заходи для боротьби з дезінформацією та підвищення медіаграмотності, але мають певні проблеми з ефективністю цих заходів.

Країни з низьким рівнем інформаційної гігієни мають слабкі освітні програми, низький рівень перевірки фактів та широке поширення дезінформації. Так, у Ірані та Північній Кореї існує суворий контроль над інформацією, відсутність незалежних джерел та освітніх програм з медіаграмотності.

Для покращення ситуації важливо розвивати медіаграмотність, підтримувати незалежні медіа та впроваджувати ефективні законодавчі механізми для захисту інформаційної гігієни та свободи слова.

Висновки. Забезпечення свободи слова є важливим аспектом будь-якої демократичної суспільної системи. Це право гарантує можливість вільно висловлювати свої думки та переконання без цензури чи переслідування. Існують різноманітні

практики та механізми, які сприяють забезпеченню цієї свободи в різних країнах світу.

У більшості країн світу існують законодавчі гарантії свободи слова та преси, однак їхнє практичне застосування значно відрізняється. В країнах з високим рівнем свободи слова ці гарантії дійсно реалізуються, тоді як у країнах з помірним та низьким рівнем вони часто порушуються через урядовий тиск, цензуру та репресії.

Країни з високим рівнем свободи слова мають незалежні регуляторні органи, сильні інституції громадянського суспільства та активні медіа, які можуть функціонувати без втручання уряду. У країнах з помірним та низьким рівнем свободи слова ці інституції зазнають тиску або контролю з боку уряду.

Відсутність політичної волі до забезпечення свободи слова є основною перешкодою в країнах з помірним та низьким рівнем свободи слова. Уряди цих країн часто використовують законодавство для придушення критичних голосів та контролю над інформаційними потоками.

Високий рівень медіаграмотності населення є ключовим фактором для забезпечення інформаційної гігієни. Країни з високим рівнем свободи слова активно інвестують у медіаосвіту та просування критичного мислення серед громадян.

Ефективна боротьба з дезінформацією вимагає як урядових зусиль, так і активного залучення громадянського суспільства та незалежних медіа. У країнах з високим рівнем свободи слова існують чіткі механізми для виявлення та нейтралізації фейкових новин.

Технологічний розвиток пропонує нові інструменти для підтримки інформаційної гігієни. Соціальні медіа-платформи, фактчекінгові організації та інші технологічні рішення відіграють важливу роль у протидії дезінформації.

Що стосується міжнародних організацій, то вони мають високий вплив на країни. Такі організації як ООН, Рада Європи та «Reporters Without Borders», встановлюють стандарти та моніторять дотримання свободи слова в різних країнах. Їхні звіти та рейтинги служать важливим інструментом для підвищення прозорості та підзвітності урядів. Вони можуть оказувати міжнародний тиск на країни, які порушують свободу слова, а також надають підтримку незалежним медіа та журналістів, які працюють у складних умовах, є важливими факторами у просуванні свободи слова на глобальному рівні.

Перспективи та рекомендації:

1. У країнах з помірним та низьким рівнем свободи слова необхідно впроваджувати реформи, які гарантуватимуть незалежність медіа та захист прав журналістів. Важливо забезпечити ефективне правозастосування існуючих законів про свободу слова.

2. Необхідно розробляти механізми фінансової та інституційної підтримки незалежних медіа, особливо у країнах з помірним та низьким рівнем свободи слова. Це може включати міжнародні гранти, програми тренінгів та обміну досвідом.

3. Освітні програми, спрямовані на підвищення медіаграмотності населення, є критично важливими. Інвестиції у медіаосвіту допоможуть громадянам краще розуміти та аналізувати інформаційні потоки, а також протидіяти дезінформації.

4. Використання сучасних технологій для виявлення та боротьби з дезінформацією має стати пріоритетом. Це може включати розробку нових алгоритмів для виявлення фейкових новин, а також співпрацю з соціальними медіа-платформами.

5. Співпраця між країнами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством є ключовою для забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни. Колективні зусилля сприятимуть створенню глобального середовища, де свобода слова буде захищеною, а дезінформація – ефективно нейтралізованою.

Таким чином, рівень розвинутої інформаційної гігієни та свободи слова у світі значно варіюється залежно від політичних, економічних та культурних умов. Країни з розвиненими демократичними інститутами та незалежними медіа зазвичай мають вищий рівень свободи слова та інформаційної гігієни. Водночас, авторитарні режими схильні до жорсткого контролю інформації та обмеження свободи слова. Вивчення досвіду різних країн, аналіз нормативно-правових документів та розробка стратегій боротьби з дезінформацією є ключовими елементами у досягненні цієї мети. У сучасному світі, де інформація є одним з найважливіших ресурсів, забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни стає невід'ємною частиною побудови стабільного та демократичного суспільства.

Ці висновки підкреслюють важливість комплексного підходу до забезпечення свободи слова та інформаційної гігієни, який включає законодавчі, інституційні, соціальні та технологічні аспекти. Вони також вказують на необхідність активної участі міжнародної спільноти у підтримці та захисті цих фундаментальних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція від 01.01.2020. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-k/96-vr> (дата звернення: 24.09.2024).
2. Загальна декларація прав людини: документ 995_015, прийняття від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 24.09.2024).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): документ 995_004, чинний, поточна редакція від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.09.2024).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: документ 995_043, чинний, ратифікація від 19.10.1973 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 24.09.2024).
5. Бабіна В.О., Кудлай І.В. Міжкультурна комунікація як основа налагодження мирних відносин. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. Special Issue*. ЧНУ ім. Петра Могили. 2023. С. 114–120.
6. Барнич К. І. Реалізація права на свободу вираження. *Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія»*. 2019. Т. 25. С. 19–25.
7. Гуйван П. Про свободу слова як елемент правового статусу людини у демократичному суспільстві: міжнародний підхід. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в умовах COVID-19*: матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Рівне, 10–11 грудня 2020 р. Рівне, 2020. С. 95–99.
8. Міл Джон Стюарт. Про свободу: есе; пер. з англ. Київ: Основи, 2001. 463 с.
9. Настечко К.О. Право на свободу думки і слова в контексті євроінтеграції України. URL: http://eurolaw.org.ua/docs/2011_3/txts/5-Nastechko.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
10. Свендсен Л.Ф.Г. Філософія свободи; пер. з норв. Софії Волковецької. Львів: Вид-во Анетти Антоненко. Київ: Ніка-Центр, 2016. 335 с.
11. Слюсар В.М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 254 с.
12. Стовпець О.В. Роздуми щодо свободи слова у контексті феноменів «нової етики» та «канселінгу». *Соціально-гуманітарні виміри правової держави*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 30 квітня 2021 р. Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 260–266.
13. Черниш Р., Осічнюк Л. Національні інтереси держави та можливість обмеження права на свободу слова: питання співвідношення. *Problems of legality*. 2021. № 4. С. 166–181.
14. Шаповал В.М. Трансцендентальні горизонти свободи. Київ: ПАРАПАН, 2010. 312 с.
15. Ярмол Л.В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2018. 494 с.

16. Freedom in The World, 2024. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2024-02/FIW_2024_DigitalBooklet.pdf (дата звернення: 25.10.2024)
17. World Press Freedom Index, 2023. URL: <https://rsf.org/en/map-2023-world-press-freedom-index> (дата звернення: 25.10.2024)
18. The Audiovisual Media Services Directive: Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1808> (дата звернення: 25.10.2024)